

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA O'QUVCHILARDA TOLERANTLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Gijduvon 46-DMTT direktori Ashurova

Odina Muradullayevna Buxoro Xalqaro

Universiteti Magistr 1-bosqich talabasi Fakultet

Pedagogika Nazariyasi va Tarixi.

ANNOTATSIYA : Maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarda tolerantlik madaniyatini rivojlantirishning nazariy asoslari, pedagogik yondashuvlar, psixologik omillar hamda ijtimoiy-madaniy jarayonlarning ta'siri yoritiladi. Tolerantlikning mazmun-mohiyati, inklyuziv muhitda o'quvchilar o'rtasida hamkorlik, hurmat va bag'rikenglikni shakllantirish strategiyalari ilmiy asoslarda tahlil qilingan. Inklyuziv ta'limning pedagogik prinsiplari va zamonaviy kompetensiyalar asosida tolerantlik madaniyatini rivojlantirishning tamoyillari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, tolerantlik, bag'rikenglik, hamkorlik, farqlilik, pedagogik yondashuv, ijtimoiy muhit.

АННОТАЦИЯ: В статье раскрываются теоретические основы развития культуры толерантности у учащихся в условиях инклюзивного образования. Анализируются педагогические и психологические подходы, механизмы формирования взаимоуважения, сотрудничества и принятия разнообразия среди школьников. Особое внимание уделено влиянию образовательной среды, компетентностному подходу и социальным факторам на развитие толерантного поведения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, толерантность, принятие, сотрудничество, педагогическая среда, социальные факторы.

ANNOTATION: This article explores the theoretical foundations of developing a culture of tolerance among students in the context of inclusive education. Pedagogical and psychological approaches to forming respect, acceptance, and cooperation among

learners are analyzed. The study highlights the role of the inclusive environment, social factors, and competency-based approaches in promoting tolerance and positive interaction.

Keywords: inclusive education, tolerance, acceptance, cooperation, diversity, social environment.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim jarayonida inklyuzivlik, tenglik va bag'rikenglik tushunchalari global ijtimoiy qadriyat sifatida qabul qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun, shuningdek Prezidentning inklyuziv ta'limni kengaytirishga doir qarorlari ta'lim muassasalarida barcha o'quvchilarga teng imkoniyat yaratishni, ularning individualligi va qobiliyatlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqini kafolatlaydi.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi — farqli imkoniyatga ega bo'lgan bolalarni ijtimoiy hayotga integratsiya qilish, tenglik prinsipida o'qitish va sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlashdir. Bunday sharoitda tolerantlik madaniyatini shakllantirish ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bag'rikenglik, hurmat, hamdardlik, farqlilikni qabul qilish, bir-birini qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi hamda muvaffaqiyatli o'zaro muloqotining negizini tashkil etadi.

Mazkur maqola inklyuziv ta'lim sharoitida tolerantlik madaniyatining shakllanishiga ta'sir etuvchi nazariy tamoyillarni ilmiy manbalar asosida yoritishga qaratilgan.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta'lim va tolerantlik tushunchalarining nazariy asoslari

Inklyuziv ta'limning ilmiy-nazariy manbalarda berilgan ta'riflariga ko'ra, bu — barcha bolalarni teng sharoitda o'qitish, farqlilikni tan olish va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'limni tashkil etish tizimidir. Taniqli pedagog olim L.S. Vygotskiy “farqlilik — bu nuqson emas, balki rivojlanishning boshqa yo'li” ekanini ta'kidlab, inklyuziv ta'limning psixologik asoslarini yaratib bergan.

Tolerantlik esa ijtimoiy-psixologik tushuncha bo'lib, o'quvchilar o'rtasida hurmat, qo'llab-quvvatlash, hamkorlik, boshqacha fikr va xatti-harakatlarni qabul qila olish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. UNESCO tolerantlikni “inson huquqlarini tan olish, erkinlik va xilma-xillikni hurmat qilish madaniyati” deb ta'riflaydi.

Inklyuziv muhitda tolerantlik — shunchaki axloqiy sifat emas, balki pedagogik kompetensiya sifatida qaraladi. O'qituvchi, tarbiyachi va o'quvchilarning o'zaro muloqot madaniyati bunda asosiy omil sanaladi.

Inklyuziv muhitning tolerantlik madaniyatiga ta'siri

Inklyuziv ta'lim muhitida farqli imkoniyatga ega bolalar birgalikda o'qiydi, o'yin o'ynaydi va muloqot qiladi. Bu jarayon:

empatiya shakllanishi,

ijtimoiy moslashuv

bir-birini qo'llab-quvvatlash,

jinsiy, etnik, jismoniy farqlilikni qabul qilish

kabi qator ijobiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Psixolog A. Maslou nazariyasi bo'yicha, har bir o'quvchida “tegishlilik va qabul qilish” ehtiyoji mavjud bo'lib, inklyuziv muhit aynan ushbu ehtiyojni qondiradi. O'quvchi qabul qilinishini his etsa, tolerantlik tabiiy ravishda rivojlanadi.

Shuningdek, inklyuziv muhit o'quvchilarning kommunikativ madaniyatini shakllantiradi. Hamkorlik vazifalari, juftlikda ishlash, kichik guruhlar faoliyati turli temperamenti va qobiliyatga ega bo'lgan bolalarni birlashtiradi.

O'qituvchining roli va pedagogik kompetensiyalar

O'qituvchi tolerantlik madaniyatining asosiy tashuvchisi sanaladi. Zamonaviy olimlarning ta'kidlashicha:

A. Bandura o'quvchilarda ijtimoiy xulq-atvor model orqali shakllanishini aytib, o'qituvchi tolerant xulqni o'zi namoyish qilishi kerakligini asoslaydi.

J. Banks esa ko'p madaniyatli ta'lim kontsepsiyasida "o'qituvchining bag'rikeng yondashuvi — o'quvchilarning tolerantlik ko'nikmalarini rivojlantirishning eng kuchli vositasi" ekanini ta'kidlaydi.

O'qituvchilarda quyidagi kompetensiyalar bo'lishi zarur:

farqlilikni to'g'ri baholash,
konfliktlarni bartaraf etish,
inkluziv usullarni qo'llash,
ijtimoiy hissiyotlarni boshqarish,
emotsional qo'llab-quvvatlash.

Pedagog bu ko'nikmalarga ega bo'lsa, sinfda tolerantlik muhiti mustahkam shakllanadi.

Tolerantlikni rivojlantirishning nazariy tamoyillari

Inklyuziv ta'lim sharoitida tolerantlik madaniyatini shakllantirish quyidagi nazariy tamoyillarga asoslanadi: Humanistik pedagogika (K. Rodjers): har bir bola — individual shaxs; uni qabul qilish va qo'llab-quvvatlash muhitida tarbiya samaraliroq bo'ladi. Ko'pmadaniyatli yondashuv (J. Banks): farqlilik — boylik; o'quvchilar turli tajribalarni o'zlashtirish orqali tolerant bo'lib yetishadi. Ijtimoiy o'rganish nazariyasi (A. Bandura): o'quvchilar o'qituvchi va tengdosh xulqidan o'rnak oladi. Hamkorlik pedagogikasi (Sh. Amonashvili): birgalikda ishlash jarayoni empatiya va bag'rikenglikni rivojlantiradi.

Konstruktiv pedagogika: o'quvchilar o'zaro muhokama va muloqot orqali tolerant qarashlarni shakllantiradi.

Bu tamoyillar tolerantlik madaniyatining shakllanishida nazariy asos bo'ladi.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim sharoitida tolerantlik madaniyatini rivojlantirish — shaxsning ijtimoiylashuvi, o'zaro hurmat, bag'rikenglik va hamkorlik kabi ijtimoiy fazilatlarining

yuksalishida muhim omildir. Inklyuziv muhit o'quvchilarda farqlilikni qabul qilish, empatiya, ijtimoiy mas'uliyat va qo'llab-quvvatlash kabi ijobiy ko'nikmalarni shakllantiradi.

Tolerantlikni rivojlantirishning nazariy asoslari humanistik pedagogika, ko'pmadaniyatli ta'lim, ijtimoiy o'rganish nazariyasi va konstruktiv yondashuvlar bilan mustahkamlangan bo'lib, o'qituvchining kompetensiyasi va pedagogik muhitning qulayligi bu jarayonning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Mazkur yo'nalishda izchil ishlash ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhitni yaratadi va jamiyatda tolerant avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun.
2. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonun.
3. UNESCO. Teaching and Learning for Tolerance. Paris, 2020.
4. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. — Moskva, 2019.
5. Banks J. Multicultural Education: Issues and Perspectives. — New York, 2016.
6. Maslow A. Motivation and Personality. — London, 2018.
7. Bandura A. Social Learning Theory. — Englewood Cliffs, 2019.
8. Rodgers K. Humanistic Approach in Education. — 2017.